

**PETERSBURG'TA MAKEDON BİLİM - EDEBİYAT
DOSTLUK DERNEĞİ VE TÜRKİYE'NİN BÜTÜNLÜĞÜ
KARŞISINDAKİ TUTUMU**

Blaje RISTOVSKI*

St. Petersburg'taki Makedon Bilim-Edebiyat Dostluk Derneği (1902-1917)¹ kurtuluşa kadar ki dönemde Makedonların en önemli millî kültür enstitüsüdür (Bu aslında şimdiki Makedonya Bilim ve Sanatlar Akademisi'nin temelini oluşturmaktadır). Bu, Makedon ulusunun XIX. yüzyılın ikinci yarısından bu yana ki temayüllerinin en otantik ifadesiydi. Bu temayüller Gyorgi Pulevski'nin² çalışmaları, Sofya "Bağcılar" devrimi (1890-1894)³ ve Belgrad'daki "Vardarcılar"ın (1893-1894)⁴ etkinliklerinde özellikle galeyana geldi. Belgrad'daki Makedon Klübü çerçevesinde ve onun organı olan "Balkanski Glasnik" (1902)⁵ afirmasyon oldu ve en nihayet 23 Ekim 1902 tarihinde Rusya'nın başkentinde Makedon Bilim - Edebiyat Dostluk Derneği'nin resmen kurulmasıyla afirmasyon oldu.

Makedon kurtuluş devrimindeki bu cereyanın esas programsal konsepsiyonu haftada bir çıkan *Balkanski Glasnik* gazetesinin sayfalarında resmen yayımlandı. Gazetenin ilk sayısında "Makedon ulusu dünyanın en talihsiz durumundadır" ve aynı yerde "Bir ulusun gelenek ve görenekleri, dili ve dini değişik yönlerden ayrılıyor, tarihte buna benzer bir olay

---

* Dr., MANU (Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi)

1 Blaje Ristovski, "Dimitriyç Çupovski (1878-1940) vo Makedonvskoto Naučno-Literaturno Druparstvo vo Petrograd. Prilozi Kov Proučuvaniyeto vo Makedonsko Ruskite Vrski i Razritokot na Makedonskata Nacionaluç Cuisla", *Kultura* I-II, Üsküp 1978.

2 aynı yazar, "Gorgiya M. Pulevski i Negotive Kniški", *Makedonskata Folklor*, I, Üsküp 1973; aynı yazar, "Makedonskiot Narod i Makedonskata Nalziya-I", *Misk*, I, Üsküp 1983, ss. 372-393; aynı yazar, "Portreti i Protzesi od Makedonskata Literatura i Natcionalnata Istoriya", *Kultura*, Üsküp 1989, ss. 235-327; Gorgiya M. Puterski, *Odbrani Stranici, Makedonska Kniga*, Üsküp 1974.

3 B. Ristovski, "Makedonskiot Narod i Makedonskata Natziya", ss. 469-602; aynı yazar, "Makedonska Nisla", *Makedonski Letopis*, I, Üsküp 1993, ss. 42-122.

4 aynı yazar, "Makedonskiot Narod i Makedonskata Natziya", ss. 9-23.

5 aynı yazar, "Kriste P. Misirkov", *Kultura*, Üsküp 1966, ss. 200-223.

görülmemiştir” denilmektedir. Yazının devamında “Değişik ülkelerin temayüllerine kurban olan o Makedonya’nın ne kadar karanlık bir tasvir oluşturduğunu hayal edebilirsiniz. Bütün Makedonlar, çalışma usullerini değiştirdikleri halde, günümüz iyilikseverlerini kutsayacak ya da bugünkü durumların devam etmesine neden oldukları için onları lanetleyeceklerdir. Bu beddualar, ebeveynlerimizin bedduaları bizleri lanetlediği gibi, her geç onları da lanetleyecektir. Bunun için böyle lanetlenmiş hasta kalplerimize deva arayarak yabancı topraklarda seyir ediyoruz, onların pençelerine kapılmış halde vatanımıza ilerleyiş, kardeşlik ve özgürlüğün taşıyıcıları olarak değil, antagonistizm ve esaretin taşıyıcıları olarak dönüyoruz”⁶

Makedonya’daki durumlara ilişkin görüşler işte bu şekildeydi. Orada komşu devletler tarafınca uygulanan millî propagandalar, Türk Devletinin konfesyon = özgürlükleri çerçevesinde, Büyük Sırp, Bulgar ve Yunan işgal fikrine yeni taraftarların edinilmesine yönelik millî-siyasî ve dinî propaganda geliştiriyorlardı. Ohri piskoposluğu henüz yeniletilmediği gibi bir de Makedon ulusu komşu devletlerin millî kilisesi, diyanet birliklerine katılmaya mecbur olduğu için Makedon ulusunun yekvücutluğunun bölünme işlemi, tesir alanlarının ele geçirilmesine ve dolayısıyla ülkenin parçalanmasına yönelik hazırlıklar başladı. Bunun için Makedonlar Makedonya’nın Türkiye sınırları dahilinde özerklik elde etmeleri için çaba harcamaya başladılar. Bu şekilde yabancı propagandalar önlenemez ve Makedonlar’ın millî kilisesi olan Ohri piskoposluğunun yönetilmesiyle, Türkiye’nin güçlü askerî kuvvetlerinin korunması altında ve Türk Devlet kanunlarına uyumlu olarak Makedon eğitimi sağlanarak, millî kültür ve idare gelişmiş olacaktı. Bunu *Balkanski Glasnik* gazetesi⁷ de tanımlayarak, “İslav Makedonlar İslav ulusunun hangi kolundandır? Onlar Sırp mı, Bulgar mıdır, yoksa İslav ulusları arasında özel bir gurup mudur?”⁸ şeklindeki sorulara cevap vermiştir (o dönemde nüfus sayımı yapıldığı için bazı merkezler aynı soruyu bugün de devşirmek istiyorlar).

Gazetede ileri sürüldüğüne göre, “Bu talihsiz kardeş ülkeyi ziyaret eden herkes, esas halk kitlelerinin İslav asıllı olduğunu, geçmişi, gelenek ve göreneklere bakımından bir bütünü oluşturduğunu, maalesef günümüzde birkaç parçaya bölünen ulus olduğunu görebilmiştir”.

⁶ *Balkanski Glasnik*, I / 1, Belgrad, 7.VII.1902, s. 2.

⁷ Türkiye’deki yaşayan ahalinin sayımından az önce, Belgrad yayın organlarında şöyle haberler basılmaktaydı: “Makedonya’daki Türk İdaresi Slav milleti olarak adlandırılan özel nüfus sütununa izin vermişler”. Bizim için fevkalade önemli olan bu haberi, Türk Devlet Arşivlerindeki araştırmalar ya doğrulayacak ya da yalanlayacaktır.

⁸ *Balkanski Glasnik*, I / 4, 28.VII.1902, s. 2.

Makedonların Sırp değil, Bulgar değil, aslında özel bir ulus olduğu kanaatine varan gazete, şunu yazıyor: "Balkanlardaki Slavcılığın muhafaza edilmesi uğruna, herkesin de Makedonya'ya özerkliğin verilmesi ve Slav Makedon şivesinin tanınması için"⁹, daha doğrusu "Makedonya'nın özerkliğe kavuşması, Türkiye'ye bağlı vasal, ticaret açısından Sırbistan ve Bulgaristan ile serbest ticaret yapabilmesi, yerel Slav şivesine sahip olması için mücadele vereceklerine inanıyoruz"¹⁰. Çünkü Makedonya'da yaşayan ulusun kendi şivesi ve "kendi imlâ kuralları var"¹¹. Böyle birşey elzemdir, çünkü Slav Makedonyası'nda yaşayan ahali "aynı din, aynı adet, aynı ruh ve özelliklere, aynı dile sahip olan bir ulustur"¹².

Makedon millî programının (Türkiye'nin bağrında) özerklik, milliyet, dil ve din ile bu şekilde tamamlanması, diğerleri arasında, çağdaş Makedon dili ve edebiyatının özelliğini çizen ilk açık tanıtımdı. Zaten çok geçmeden bu yönelim S. Petersburg Dostluk programında kesin bir tanıma sahip oldu. Ancak Makedon millî sorusunun çözülmesine yönelik olan bu konseptiyon, Sırp Devlet politikasına tamamen zıt olduğu için, Belgrad'taki Makedon Klübü yasaklandı. *Balkanski Glasnik* gazetesi 8. sayıdan itibaren iptal edildi, gazetenin yayımcıları Stefan Yakimov, Dedov ve Diyamandiya Tıpkov Mişaykov (Rus elçisinin arabuluculuğu üzere) Rusya'ya gittiler ve orada Makedon - Ohri Gizli Derneğine (TMOK) üye olan Makedonlarla birlikte 28.X.1902 tarihinde Makedon Bilim-Edebiyat Dostluğu'nu kurdular (TMOK'un başında Kırsite Misirkov bulunuyordu)¹³.

Kuruluş belgesine imza koyan 19 üye, özetle şuna işaret etmişlerdi: "Propagandaların kurbanı olarak bölünen Makedonlar kendi kardeşlerinden haberdar olmadıklarından başka, kendi vatanlarını, onun geçmişi ve bugününü tanımıyorlar. Bu ayrılmışlığın üzücü neticelerini ortadan kaldırmak yegane vatanın topraklarında birleşebilmek, vatanın tarihi, etnografik folklor ve dilini öğrenebilmek için işbu Dostluk Derneği kurulmalıdır"¹⁴.

Bu dostluk 12 Kasım 1902 tarihinde Başkan D. T. Mişaykov ve kurucu üye St. Y. Dedov'un imzasını taşıyan bir memorandum hazırladı. Bu memorandum Petersburg Slav İyiliksever Derneği, Rus yönetimi ve 1878 Berlin anlaşmasını imzalayan diğer hükümetlere gönderildi.

Muhtıradan özetle şöyle denilmiştir:

9 aynı eser.

10 *Balkanski Glasnik*, I / 5, 4VII.1902, s. 2.

11 *Balkanski Glasnik*, I / 21.VII.1902, s. 2.

12 aynı eser.

13 B. Ristovski, "Dimitriya Çupovski (1878-1940)", ss. 120-142.

14 a. g. m., ss.138-149.

1. Türkiye'nin, Makedonya'da yaşayan Slavları ayrı edebi dili olan ayrı ulus olarak tanınması, Makedonca'nın Makedonya'nın üç vilayeti: Kösova, Manastır ve Selanik vilayetinde Türkçe yanısıra resmi dil olarak tanınması ve bağımsız kilisenin tanınması.

2. Yukarıda sözü edilen üç vilayet için bir genel gubernatör ve bir muavinin tayin edilmesi Genel Gubernatör çoğunluk olan ulusun temsilcisi, muavini ise azınlık temsilcisi olabilir.

3. Yerel Halk Meclisinin seçilmesi ve Sultan Hazretlerinin Makedonya'ya muhtarlık statüsü bağışlaması.

4. Sultan Hazretlerinin Makedonya'ya bağışlayacağı hakların icrasını Avrupa'nın büyük devletlerinin garanti etmesi¹⁵.

Muhtıra'da "Bu şimdi mevcut olan siyasî koşullarda istenebilecek ve pratikte uygulanabilecek asgarî hak ve reformlardır. Bu şekilde Türkiye'nin büyük devletler tarafından garanti edilecek bütünlüğü muhafaza edilmektedir. Bu ise Avrupa'da barışın korunması için gereklidir"¹⁶. Bütün bu işler "sakin ve huzur içinde" yapılabilir, silahlı ayaklanmalara gerek olmaz. Türk İmparatorluğu'nun bütünlüğü korunmuş olur.

Bu program uyarınca St. Y. Dedov Sofya'ya giderek Makedon göçmenler arasında çalışmaya başladı. Orada Dostluğun *Balkan*¹⁷ isimli gayriresmî gazetesini yayımladı. D. T. Mişaykov¹⁸ ve K. P. Misirkov Manastır'a¹⁹ giderek Makedonca eğitimin düzenleneceği okulların açılması ve Makedonca kitapların basılması için saha hazırlamaya başladılar. 1903 başında Dimitriya D. Çupovski Dostluk'un yeni başkanı seçildi. Çupovski Makedonların milli beraberlik ve özgürlük bayrağını 15 yıl taşıdı.

Şunu da belirtmek gerekir ki Dostluk Derneği'nin kurulmasından hemen sonra, özel temsilciler Rusya'nın üniversite merkezlerine gönderilerek, Makedon talebeleriyle, ilişki kurmuş yeni millî enstitünün kurulması için maddi destek toplamışlardır. Bu merkezlerde Selanik'te çalışan Makedon-Edirne Gizli devrimci örgütünün (TMORO) şubeleri olarak gizli Makedon-Edirne şubeleri kurulmuş olduğu için, elimizde olan belgelerden, Naçe Dimov (D. Çupovski'nin kardeşi)²⁰ ve Trayko isiminde birinin Dostluk'un temsilcileri olarak Moskova, Kiev ve Odesa'yı ziyaret ettiklerini ve onların çalışmaları

15 a.g.m., s. 188.

16 göst yer.

17 B. Ristovski, "Makedonska Nisla", ss. 250-279.

18 aynı yazar, "Portreti i Protzesi", ss. 66-88.

19 aynı yazar, "Krste P. Misirkov ", ss. 254-277.

20 aynı yazar, *Natze D. Dimov, (1876-1916)*, MANU, Üsküp 1973.

karşısında tepki gösterildiğini öğreniyoruz. 21.XII.1902 tarihinde Kiev'deki TMOK yönetimi Hristo Dalkalaçev Petersburg TMOK başkanı Hristo Şaldev'e gönderdiği mektupta (Şaldev İstanbul'daki Bulgar egzarkı ile bağlantıda bulunarak Makedon milli devrimini sert dille eleştiriyordu) "İslav derneğinden para dilenen iki şarlatan Kiev'e geldi. Bunlardan biri Türk casusudur" şeklinde yazmıştı. Birincisinin adı Trayko, Sırp evraklarına sahip olan ikincisini tanımıyorum. Dikkatli olun, mümkün merteye etkinliklerini önleyin"²¹ denilmiş mektupta. Dalkalaçev on gün sonra Şaldev'e üçüncü bir mektup gönderir:

"Para dilenen Makedonlarla ne yapacaksınız? Onların maskesi altında ispiyonluk gizleniyor."²²

Lakin S. Petersburg'daki TMOK başkanı Şaldev işlerin içindeydi ve bu iki şahsın talebe değil, Petrograd İslav Makedon Derneğine üye olduklarını biliyordu. Onlardan birinin ismi Trayko, diğeri ise Çupovski'nin kardeşiydi..."²³ Bununla ilgili 31.1.1903 tarihli mektubunda Kiev'deki kardeşlerine bir mektup gönderdi:

"Traykov'a gelince biz şu anda hiç bir şey yapamayız, çünkü biz onu gönderdik ve O şimdi sizde bulunuyor. Onu iyi karşılayın ancak kaş yapalım derken, göz çıkarmayın." Mektubunun devamında Petersburg'ta Dostluk'un kurulduğu, derneğin ilham kaynağı ve örgütleyicisi olan Dimitriya Çupovski ile konuştuğunu bildirdi. Bu arada aralarında şöyle bir konuşmanın geçtiğini anlatır: "Efendim Sizlerin Türk konsolosluğu ile neyiniz var?" Bu sorunun cevabı şöyle olur: "Daha sonra Trayko'nun nasıl ve niçin geldiğini, nerede yerleştiğini kendisini kaç kez ziyaret ettiğini ve ne konuştuklarını anlattı. Her nasılsa siz O'na iyi muamele yapın ve sonunda böyle işlerle meşgul olmamasını örgütleyin, çünkü Rusya dışına çıkamayacak, belki de onunla orada Makedonca tartışsınız."²⁴

Bütün bunlar, kurulmasından hemen sonra Dostluk'un Türk konsolosluğu ile temas kurduğunu göstermektedir. Bunun hakkında Türkiye'nin Rus büyükelçiliğinde raporun bulunması olasıdır. Orada Trayko hakkında da verilerin bulunması mümkündür. Bu görüşmeler Makedon millî sorusunun sakın çözümü için Dostluk temsilcileri ve Türkiye resmî makamları arasında yapılan ilk resmî temaslardır.

21 Millî Tarih Enstitüsü, Dökümantasyon Bölümü, Üsküp, *Arkiv Na TMOK vo Petrograd*, Kiev, evrak no.60, (ODINI).

22 aynı yer, evrak no. 67.

23 H. Şaldev, *Sponevi*, I, s. 77, (ODINI'deki yazı).

24 B. Ristovski, "Krst P. Misirkov", s. 232.

Lakin Krste Misirkov *Za Makedonskite Raboti-(Makedon İşleri üzerine)*, 1903, başlıklı kitapta bu ideolojiye en belirgin bir ifade vermiştir, kuşkusuz. Bu kitapta millî program ayrıntılı olarak incelenmiş, Makedon kurtuluş savaşının doğrultuları verilmiştir. Misirkov Makedon ulusunun meşru haklarından hareket ederek, o anda ve o koşullarda Makedonlar için en iyi çözümün “Sultan Hazretlerine sadık kalalım”, veya “Sultan Hazretleri'nden millî ve kültür gelişatımızın esas çıkarlarını muhafaza edecek bir dizi reform isteyelim”²⁵ şeklinde olduğunu düşünüyordu. Misirkov'un düşüncesine göre, Türkiye şunu anlamalı ve resmen şunu kabul etmeli ki “Makedonya'da birkaç değil, sadece bir İslav milleti vardır. Bu millet ne Bulgar ne de Sırp milletidir. Makedonya kendi piskoposluğu ile ayrıldığı halde, Türkiye komşu ülkelerin Makedonya'nın içişlerine karışmasından anında kurtulmuş olacaktır.”²⁶ Bunun için şunu tavsiye ediyor: “Biz ne Bulgaristan, ne Sırbistan ne de Yunanistan ile birleşmek istiyoruz. Bizim için Türkiye'nin bütünlüğü Rusya ve Avrupa'nın bütünlüğünden daha önemlidir. Türkiye'nin bütünlüğünün korunması, Makedonların özerklik aramaları hakkını vermektedir. Bu hak bize büyük maddî fayda sağlayabilir. Bunun için Makedon aydınları kendi çıkarlarını daha iyi bildiği halde, kendi ulusunun çıkarını da korumalıdır. Bütün ahlakî güçleriyle, Türkiye'nin bütünselliğinin korunması için mücadele vermelidirler. Bunun karşılığında Sultanımızın bize özerklik vermesi ve kilise hakkımızı tanımasını istememiz için hakkımız olacak. Makedonya yerel yönetim kanunları karşısında eşit haklı olacağız. Bu özyönetim şekli, Türkiye için asla tehlikeli değildir.”²⁷

Krste Misirkov İlinden ayaklanmasının hedef ve sonuçlarına da değiniyor. Ayaklanmanın tarihimizde yeni çığır açtığını ileri sürdüğüne karşın, Makedonya'ya yayılan ciddi tehlikeleri de görmüştür. Bu ayaklanma hem bizim için hem Türkler için öğüt vericidir. Ben Türklerin de bundan öğüt çıkartacaklarına inanıyorum. Şunu herkes bilmeli ki Türkiye şimdiye kadarki siyasetine devam ettiği halde Makedonya'yı kaybedecektir. Makedonya'da yaşayan Türkler sadece Türk idaresi altında rahat yaşayabilir. Buradaki Türkler, Türkiye'nin Makedonya'daki çıkarlarına destek olacak.”²⁸

“Makedon aydınları herşeyden evvel şu yönde mücadele vermelidirler: değişik milliyet ve dinlerin mensupları olan aydınlar arasındaki anlaşmazlıklar ortadan kaldırılmalı, Makedonya ve onun dışındaki aydınlar birleşmeli, Makedonların çıkarları açıklanmalı, millî ve dinî kin ortadan kaldırılmalı, İslav asıllı Makedonlar, saf Makedon ruhunda eğitilmeli, İslav ahalinin yaşadığı kentlerin orta okullarında Makedon dili ve İslavcılığın mecburî okunması,

25 K. P. Misirkov, *Za Makedonskite Roboti*, Sofya 1903, s. VIII.

26 aynı eser, s. 24.

27 aynı eser, ss. 24-25.

28 aynı eser, ss. 27-28.

İslav ahalisi yaşayan köylerde Makedon dilinin okunması. İslav köylerinde kiliselerde İslav dinî ayinlerinin düzenlenmesi. Bu istemler propagandalar tarafından itiraz edildiğinde, bu propagandaların Makedonya'dan uzaklaştırılması için Türk adliyesi ve Büyük güçlere başvurulmalı. Ohri piskoposluğu oturtulmalı.”²⁹

Misirkov'un düşüncesine göre, Devrimcilerin kesin olmayan millî programı, bir de komşuların millî programlarının mevcudiyeti Makedonya'nın bütünlüğü ve özgürlüğü bakımından en büyük tehlikeyi oluşturmaktadır. Ayaklanma Makedonya'nın bölünmesine neden olmadı. Bu bölünme düşmanlarımızın görgüsüzlüğü sayesinde icra olunmadı. Ancak gelecekte Makedonya'yı bölme tehlikesi mevcut olacak. Bulgaristan ile Sırbistan Makedonya'yı çıkar alanlarına bölünmesi için anlaşma imzalayabilirler. Böyle birşey Makedonya'nın mutlaka bölünmesine yol açacak. Bunun için, Makedonya'daki Bulgar ile Sırp propagandasının kesinlikle ortadan kaldırılması, Makedonya'da Makedon manevi merkezinin kurulması, bu merkezin diğer Balkan ülkeleri ile uluslarının tesiri dışında kalması gerekiyor. Bu şekilde Makedonya'nın bölünmesi önlenecek, bu Türk ilinin korunması sağlanacaktır. Buradan şu sonuca varabiliriz. Türk ve Makedonların çıkarları gerektiği şekilde anlaşıldığı halde kendi aralarında savaşarak, düşmanların lehine işlememeli, el ele vererek, onların dostluk ilişkileri ve çıkarlarını zedeleyen tüm unsurları ortadan kaldırmalıdır.”³⁰

Krste Misirkov 1 Aralık 1903 tarihinde Belgrad yüksek okulunda düzenlediği bir derste bu fikirleri ortaya atmış, Türkiye tarafınca kabul edilen ve Makedonya'da uygulanması öngörülen "Mirstek Reformları"ndan³¹ memnuniyet ifade etmiştir (Bu reformlar komşu devletler tarafından engellendiği için pratikte uygulanmamıştır).

Türkiye'nin zengin arşivlerinde Türkiye'nin Sofya, Belgrad ve S. Petersburg diplomatik temsilcileri raporlarının muhafaza edildiğine inanıyoruz. Bu belgelerde Misirkov ile Dostluk'un bu dönemdeki etkinlikleri ve bilhassa "Za Makedonskite Raboti" kitabının Sofya'da basılması ve imha edilmesine ilişkin bilgiler yer almıştır, kuşkusuz.

Nitekim, Manastır'daki Rus konsolosu A. A. Rostokovski'nin öldürülmesi³² ve Misirkov'un Türkiye'nin (Avrupa'da) Rus konsolosluklarından birine alınmasına ilişkin başarısız girişimlerinden sonra

29 aynı eser, s. 28.

30 aynı eser, s. 35.

31 Gligar Todorovski, "Reformite na Galencite Evropski Sili vo Makedonija, (1829-1909), III. Jandarmeriskite, Finansiskite i Sudskite Reformi vo Makedonija", *Studentski Zbor*, Üsküp 1984.

32 B. Ristovski, "Portreti i Protzesi ", ss. 225-268.

Makedonya'nın özgürlüğü ve bütünlüğü için verilen mücadelede başka yollar aranmaya başladı. Öte yandan S. Petersburg'daki Dostluk'un başkanı D. Çupovski, Dostluk'un Türkiye'nin Rusya'daki diploması ve konsolosluk temsilciliği ile bağlanması yönünde çaba harcadı. 1902 sonunda ve 1903 başlarında kurulan temaslar İinden ayaklanmasından sonra da devam etmiş. Çupovski'nin 14 Şubat 1904 tarihinde Dostluk'un kurucu üyelerinden biri Nikola Niçota'ya gönderdiği mektup da bunu göstermektedir. Niçota, Moskova'ya atanmazdan önce S. Petersburg'da bulunduğu dönemlerde bu temastan haberdar idi. Çupovski'nin mektubunda şöyle denilmektedir:

“Türkiye büyükelçiliğinin cevabı için soruyorsun. Biz kendimizi Büyükelçiliğin birinci sekreterine takdim ettik. O büyükelçinin danışmanıdır. Makedonya'ya ait görüşlerimizi açıkladık.

Biz Sırp, Bulgar ve Yunanlıların tesirinden kurtulmaya padişahın himayesi altında, huzur içinde yaşamaktan yana olduğumuzu bildirdik. O Türk İmparatorluğu için ifade edilen bu düşüncelerimiz için teşekkür ederek İslav asıllı Makedonlara ilişkin projemizi ayrıntılı olarak, yazılı halde bir arzuhal ya da muhtıra şeklinde açıklamamızı rica etti. Daha sonra bu istemimizi Sultan'a teslim edecekti. Bu durumda, öyle yapalım, dedik, ancak uzak doğudan gelen beklenmedik haberlerden ötürü bir de Sırp ya da Bulgarlar'la işi farketmemek için bu işi daha sonraya bıraktık.”³³

Lakin, Moskova'daki TMOK Çupovski'nin mektubuna el koyarak, Petersburg TMOK başını H. Şadlev'e teslim etmişti. Dolayısıyla 10 Haziran tarihinde şubenin olağanüstü toplantısı düzenlenerek, mektubun içeriği ve TMOK'un dostluk karşısındaki tutumu görüşülmüş, geniş tartışmalardan sonra Protokol kitabına şöyle yazılmıştı: “Rusya'daki İslav Makedonların etkinlikleri hakkında bir rapor hazırlansın ve Selanik'e gönderilsin.”³⁴

Şadlev, Çupovski'nin mektubunun arka sayfasında; 10.VI.1904 tarihi altında şöyle yazılmıştı: “Türkiye elçiliği Manastır'a bağlı Bukova köyünden F. Nikoliç'e Makedonya'ya engelsiz gidebilmesi için pasaport vermiştir.” Şadlev bu satırların altına D. Çupovski ile o zaman yaptığı konuşmanın özeti ve “büyükkelçilikte ne yaptınız, bana neden iftira attınız?” sorusuna verilen cevabı da karalamış. Çupovski onurla ve samimiyetle demiş ki: “Türk temsilcisine ispiyonluk yaptığımı zannetme. Ben ideal insanları severim, saygı duyarım, öyle bir şeyi hiç bir zaman yapmayacağım.” Şadlev'in yorumu: “Siması sapsarıydı, huzuru kaçmıştı” şeklindeydi³⁵.

33 aynı yazar, "Dimitriya Çupovski ", s. 275.

34 ODINI, *Arkiv na TMOK ve Petrograd*, Kiev, Protokol Defteri, evrak no. 13.

35 B. Riskovski, "Dimitriya Çupovski ", s. 277.

Toplantıdan evvel, mektubu alır almaz, Bulgar yanlısı olan Şadlev Bulgar egzarkını olduğu gibi Sofya'daki Makedon yüksek komitesini haberdar etmiş. 12 Haziran tarihinde ise egzark Yosif'e postaladığı mektupta "bazı talebelerimizin Makedon milliyetinin yaratılmasına yönelik sapık girişimlerinin bozguna uğratılmasına" yönelik etkinlikleri hakkında bilgi vermişti³⁶. Mektupta özetle şöyle denilmişti:

"Geçen sefer elimize geçen bir mektup hakkında yazmıştım. Çupovski'nin Niçota'ya Şubat ayında gönderdiği mektuplar sözkonusu. Sizin mektubunuzda onun kötü niyetlerini anladığımız beyan oluyor. İsteğiniz üzere mektubu size gönderiyorum. Nitekim bu kez Bulgar ulusunun oynacağı olan bu grubun etkinlikleri hakkında bilgi vermek istiyorum. Bizim bir insanımızdan, Petrograd Makedon bilim edebiyat dostluğunun Türk desteğine sahip olduğunu ve üyelerinin Makedonya'ya serbest yolculuk yapmak ve Makedon millî fikrini yaymaları için izin aldıklarını öğrendim. Ancak bunun dahası var. Bu insanlar Rus hükümeti tarafından Makedon sorusuyla angaje olmak için tayin edilen Prof. N. N. Durnov ile bağlandılar. Durnov onların doğru yoldan yürüdüklerini beyan ederek Makedonya'nın propagandalarından kurtulması ve Türk İmparatorluğu çerçevelerindeki milliyetini güçlendirmesi tek çıkış yoludur, demişti. Rusya'nın Avusturya Macaristan hükümetiyle birlikte, Makedonya'ya Türk Devleti çerçevelerinde kilise ve kültür özerkliğin verilmesi, Ohri piskoposluğunun yeniletilmesi, okullarda Makedon dilinin oturtulması, Makedonya'da bulunan üç vilayetin yöneticisi görevine Avrupa hanedanlarından Knez (Prens) unvanına sahip birinin tayin edilmesi için, İstanbul'a bir teklifin gönderileceğini de bildirmişti."³⁷

H. Şadlev 19 Haziran'da İstanbul egzarkına gönderdiği mektupta "Üsküp ve Manastır vilayetinde taleb arz eden 34 köyün ihtiyaçları için 1.500 İslav Makedon alfabesinin basılmasını" kararlaştıran Dostluk'un etkinlikleri hakkında rapor sunarak, şöyle demişti: "Bu amaçla buradan bir delegeyi Amerika'ya gönderdiler. Alfabeler zaten orada basılacak. Ardımızda kalan günlerde Moskova ve Kiev'den gelen iki talebemiz, ellerine düşen birer mektup getirdiler. Mektuplardan biri önemsiz, Rusya'daki Rus casuslarının örgütlenmişliği ve etkinliklerine ait ve buradaki Türk elçisine gönderilmiş. İkincisinden bazı alıntılar aktarıyorum"³⁸.

Bu dönemde, Dostluk, uluslararası planda Rusya ve Makedonya dahil Balkan Devletleri'ndeki Makedonlarla temasların sağlanması için yoğun etkinliklerde bulunmuştur. Bunun yanısıra ilgili merkezlerden yapılan saldırılardan korunmaya mecbur idiler. Misirkov'un 12 Haziran 1904 tarihinde

³⁶ a.g.m., s. 280.

³⁷ a.g.m., s. 283.

³⁸ a.g.m., ss. 288-289.

Berdyansk'tan gönderdiği mektupta şöyle denilmişti: "Biz, VMRO'ya karşı değiliz. Sadece mevcut olan iki zayıflığa işaret etmekteyiz: 1) tamamen temizlenmeyen Makedon düşüncesi ve 2) günümüzde bir maceradan başka şey olmayan erken silahlı savaş"³⁹. Misirkov *Vardar*⁴⁰ dergisinin yayımlanması için sondajlar yaptığı aynı o dönemde işte ne diyordu: "Petrograd'ta bulunan Niçota, oradaki Avusturya elçiliği ile temas kurduğunu yazıyor. Büyükelçi planımızı büyük sempati ile karşılamış, bu anlamda kendi hükümetine bir de mektup göndermiş. Şimdi cevap bekliyor. Avusturya-Macaristan hükümetini taraftar edinmiş olursak, hedefe kolay varacağız."⁴¹

Şadlev Dostluğun Türk elçiliği ile ilişkilerine özel dikkat sunarak, ezgarkı tüm ayrıntılarla tanıtmış: "Böyle bir muhtıranın gönderilip gönderilmediğini bilmiyorum. Buranın elçiliğinden destek aldıklarını gösteren deliller var: Bukova köyünden Filip Nikolov ve Selanik'li N. Niçota isimli talebeler, elçilikten pasaport alarak, pasaportlarında şöyle yazılmış: "Türk yönetimi ve polis dikkatine: Bu şahsın Makedonya'da yapılacak yolculukları engellenmesin."⁴²

Başkan H. Şadlev, 22 Haziran 1904 tarihinde Selanik TMORO Merkez komitesine şu mektubu göndermişti:

"Bu günlerde Moskova'dan gelen bir hemşerimiz İslav asıllı Makedonların bir mektubunu teslim etti. Kendilerinin ne Bulgar ne de Sırp beyan eden, bağımsız Makedon kilisesi, ayrı Makedon dili için mücadele veren, Türk İmparatorluğunun bütünlüğünü destekleyen bir grup Makedonlar sözkonusudur. Bir yandan buradaki Türk konsolosluğu ile temasta bulunuyor, öte yandan Makedonya'daki İslav ahalisini daha bir bölüme ayıran grup olarak ortalığa çıkıyorlar.

Üsküp ve Manastır vilayetine bağlı 34 köy onların ardında duruyor. Yakınlarda bu 34 köy için 1500 adet İslav Makedon alfabesi basılacak. Bize teslim edilen mektubun bazı alıntıları şöyle: "Türk konsolosluğundan nasıl cevap aldığımı soruyorsun... (Çupovski'nin yazmış olduğu mektubunun salt bazı cümlelerin altı çizilmiş) Bu konuda Selanik'e gidecek insanımız (Rodopski) daha ayrıntılı bilgi verecek..."⁴³

9 Temmuz'da Selanik TMORO cevabı S. Petersburg'a yetiştirdi. Bu cevapta TMOK'un Dostluk ve onun milli ideolojisi karşısındaki tutumu

39 a.g.m., s.291.

40 B. Ristovski, "Vardar" *Bilim-Edebiyat ve Toplum-Siyasî Dergi*, Sahibi: K.P. Misirkov, İMY; Özel yayımlar, 4 no.lu kitap, Üsküp, 1966.

41 aynı yazar, "Dimitriya Çupovski", s. 289.

42 göst. yer.

43 a.g.m., ss. 284-285.

hakkında somut talimatlar verilmiş. Makedon devrimsel örgütünün temsilcisi mektubun 6.maddesinde şu cevabı vermiş:

“Sizin İslav Asıllı Makedonlar’ımız Türkler ile çalıştıkları için Türklerin gerçi casusları olsa gerek. Onlardan çekinin ve takip ediniz. Olabildikçe daha çok mektuba el koyunuz, sizinkilere dikkat ediniz. Makedonya’ya gidecek iki kişinin isimlerini Bobotanov’dan öğreneceğiz. Nereli olduklarını ve nereye gideceklerini biliyorsanız, bize de bildirin. Petersburg İslavseverlerinin onlara destek olmaları tuhaf sayılır. Aslında onları bir yandan Makedonları Bulgar ve Sırpardan özel ulus olarak ayırmak istiyor, diğer yandan ise bütün Makedonya’nın özerkliğini isteyen örgütü kınamaktalar. Türk İmparatorluğunun bütünlüğüne destek olan grup ile hemfikir olmaları tuhaf sayılır. Onlar bu siyaseti izleyerek, İslavcılığın şanlı tarihini reddediyor ve kendi alfabeleriyle geri dönüyorlarsa, eski İslav severlerin hazır buldukları şeyi yaratmak istiyorlar demektir. Onlardan bazılarıyla, örneğin Kont Başmakov ile bu konu üzerine konuşun.”⁴⁴

Selanik’ten gönderilen bu mektup Şadlev’e 14 Temmuz’da ulaşmış. 26 Temmuz 1904 tarihinde İstanbul egzarkına mektubun kopyasını göndermiş:

“Selanikliler şimdi, kendisini ne Bulgar ne de Sırp beyan eden İslam Makedonlarının Türklerin asıl ispiyonu olduklarına inanıyorlar. Hazretlerinize şunu itiraf etmeliyim ki İslav asıllı Makedonların Devrimsel örgüt ile temaslarını koparmak amacıyla bu versiyonu ben ortaya atmıştım. Onlar zaten Türkiye’yi de düşman bellemişlerdir. Sadece fikirlerinin gerçekleştirilmesi için siyaset yapıyorlar. Her nasılsa Selanikliler onları düşman biliyor ve Makedonya’da bulaşıcı fikir yaymalarını önlemek için elden geleni yapacaklardır. Nitekim bu sizin fikriniz idi ve ben görevimi iyi yaptım, zannediyorum.”⁴⁵

Çupovski, Misirkov ve Dostluk’a yapılan bu saldırılar Makedonya’da ve Bulgaristan’daki göçmenler, arasında tepki yarattı. Şadlev Rusya’daki İslavseverleri ve Dostluk’un arasını açmak için de çalıştı⁴⁶. Ancak Makedon Bilim ve Edebiyat Dostluk’unun Türk eğiliği ile temasları kesilmedi. 1904 Ağustos ayında Sofya üzerinden şöyle bir haber geldi: “Hilmi Paşa Makedonya’da Bulgar asıllı olan her şeyi yok etmek için var gücüyle çalışıyor. Hıristiyan okullarının devlet okullarına dönüştürülmesi (Manastır vilayetine bağlı bazı köylere Hıristiyan öğretmenler tayin etmiş, diyorlar), Makedonya’nın tüm daha küçük yerlerinde dört sınıflık liseler, her sancakta

44 göst. yer, ss. 284-285.

45 a.g.m., s. 293.

46 a.g.m., ss. 293-294.

birer zanaat okulunun açılmasını teklif edecek.”⁴⁷ Belgrad gazeteleri de içeriği benzer haberler yayımladı. Hilmi Paşa'nın Makedonya'daki Bulgar okullarında tarih ve coğrafya derslerini yasakladığı haberi de geldi⁴⁸. Bütün bunlar propagandalara endişe yarattı.

Aslında bütün bunların ardında Dostluk'un temelli eylemi duruyordu. Ayaklanmadan sonra F. Nikolovski ve N. Niçota'nın Makedonya yolculukları Makedonca okulların açılması amacıyla gerçekleşmişti. Bu amaçla Dostluk'un başkanı D. D. Cupovski bile anavatana geldi. Çupovski yaklaşık üç ay Makedonya'da kalarak Makedon eğitimini örgütlemişti. Türk idaresinden izin alınmaksızın böyle bir şeyin yapılması imkansız olurdu, kuşkusuz.

Çupovski'nin Makedonya'ya gelişi ve etkinliklerini aydınlatacak Türk arşivindeki belgelerin incelenmesi bizim için çok büyük önemdedir. Şimdilik Sırp ve Bulgar gazetelerinde çıkan yazıların yanısıra, Sırların Sofya'daki diplomasi temsilcisi S. Simiç'in raporlarında en ayrıntılı enformasyonlar bulabiliriz (30 Haziran - 12 Ağustos 1905). Simiç'in yetkili bakana gönderdiği ilk raporunda şöyle denmekteydi:

“Makedonlar arasındaki durumla ilgili dikkat çeken olaylara gelince, *Za Makedonskite Raboti* adlı eserin müellifi ve Bakanlığın yakın tanıdığı olan Misirkov'un ajitasyonuna işaret etmek lazım. Misirkov bu eserde “Makedon ulusuna” ilişkin teoriyi geliştirerek, Makedonların edebiyat dili olarak Ohri-Manastır şivesinin kullanılması fikrini yaymaktadır. Misirkov dış ülkelerde öğrenim gören genç Makedonya'lılar arasında taraftarlar bulmuş. Bunlardan Çupovski isminde biri, son aylarda bu fikri Makedonya'da yaymaya başlamış. Önce Selanik'te bir gizli toplantı düzenlemiş, oradan Köprülü'ye gitmiş. VMRO taraftarları onun niyetlerini öğrendikleri zaman, ölüm cezası ile tehdit ederek, bu fikirleri yaymaktan vazgeçmesini emretmişler. Naumov, Çupovski'nin etkinliklerini tasdikleyerek Misirkov ile onun eserini kınadı ve “Onlar, Makedon devrimcileri, millî değil, politik separatizmden yanaydılar” şeklinde ifade verdi. Birincisi sadece bir aptallıktır, ikincisi ise kaçınılmaz bir gereksinimdir.”⁴⁹

Misirkov bu dönemde Odesa'ya gelerek, *Vardar* bilim-edebiyat dergisinin ilk sayısını Makedonca çıkardı⁵⁰. Belgrad'ta *Özerk Makedonya Konfederatif* haftalık dergi çıkmaya başladı⁵¹. Makedonya'da Rila kongresinin hazırlıkları çerçevesinde devrimci örgütlerin bölge kurultayları

47 Sırbistan Arşivi, Belgrad, *Diploması Arşivi*, P.P. 93.sıra, 1904, (Sofya raporu, Pov. Br. 329, 29.VII.1904).

48 *Balkanski Kurier*, I/15, Sofya, 19.III.1905, s. 2.

49 B. Ristovski, "Dimitriya Çupovski", s. 316.

50 aynı yazar, "Makedonskiot Narod i Makedonskata Natsiya", ss. 275-384.

51 a.g.m., ss. 73-144.

düzenleniyordu. S. Simiç 12 Ağustos tarihinde bakanına yeni bir mektup göndermiştir.

“Petrograd akademisinden mezun olan Çupovski olayı, Makedon siyasî ve millî separatizm idarelerinin Makedon devrimcileri ve Bulgarlar arasında ne kadar şöhretsiz olduğunu göstermiştir. İç örgütün partizanları Makedon millî separatizm idesinin yaymasını önledikten sonra Çupovski Sofya'ya gelerek, hem Makedon hem Bulgar hem Rus diplomasi ajanı olan K. Bahmekev'i, Avusturya ajanı olarak takdim etmişlerdi. Çünkü onların iddiasına göre, Makedon millî separatizmine ait fikir Avusturya'dan kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla, Çupovski pasaport konusunda güçlüklerle karşılaşmış. Bu fikrin yaygınlaşmasından korkan Makedon ve Bulgarlar ve Ruslar, bunu Avusturya entrikalarının eseri olarak belirtmek için çaba harcıyorlar...”⁵²

Nitekim, bütün bu iftira ve ima'lar şöyle dursun, halk Dostluk'un fikirlerini giderek daha çok benimsemeye başladı. Bunu S. Simiç bile raporun sonunda dile getirmiştir: “Bulgaristan'da millî separatizm karşısında duyulan bu korku ne kadar da nitelikli ise de, Makedonlar arasında giderek daha çok yaygınlaşan bu devinimin tesirsiz hale getirilmesine yönelik metodlar da niteliklidirler.”⁵³

Makedon Bilim-Edebiyat Dostluk'unun etkinlikleri 1917 senesine kadar kesintisiz devam etmiştir. Onun üyeleri Makedonya'ya gelerek, değişik yerlerde merkezler kurmuşlardır. Türkiye ile gerçekleşen resmî temaslara nereye kadar vardığı bilinmiyor. Ancak K. P. Misirkov'un 1909 yılında Makedonya'ya geldiği, 1910 yılında ise İstanbul'a giderek, Üsküp'te Yüksek Pedagoji Okulunun açılması için temaslarda bulunduğu bilinmektedir. Bu iş üzerine Petar Poparsov ve metropolit Teodosiya Gologanov ile işbirliği yapmıştır⁵⁴.

D. D. Çupovski 1911 yılında ülkeye dönmüştür. 15-28 Haziran 1912 tarihinde İstanbul'u ziyaret ederek, yeni pasaport almış. Bu pasaportla artık işgal altında bulunan Makedonya'ya dönmüştür. Aralık ayında Sırp yönetimini haberdar etmeden, Köprülü'de önemli bir Makedon genel konferansı düzenlemiştir⁵⁵. Kuruşova'lı Marko Atanasov Museviç, Selanik'ten Rusya başkentine 1910 yılında üçüncü kez gelerek, Naçe Dimov'un beraberliğinde, Makedonca bir yatılı zanaat okulunun açılması amacıyla, Jitoşa Manastırı'nın yeniletilmesi için istek sunmuştur⁵⁶.

52 B. Ristovski, "Dimitriya Çupovski", s. 319.

53 a.g.m., s. 320.

54 B. Ristovski, "Makedonskiot Narod i Makedonskata Natzija", ss. 591-602.

55 aynı yazar, "Dimitriya Çupovski", ss. 40-61.

56 Tzenralni Eosudarstveniy İstoriçeskiy Arkiv, St.Petersburg,, F. 796 op. 191.

Birinci Balkan savaşı ilan edilmezden, biraz evvel, Manastır şubesinin 16 Ağustos 1912 tarihinde Dostluk'a gönderdiği mektubun kuşkusuz ki özel yeri ve önemi vardır. 16.IX.1912 tarihinde *Grajdantin-(Yurttaş)* gazetesinde (Petersburg) yayımlanan bu mektup 7 noktadan mürekkep idi:

1. Kardeş Rusya'nın Makedonya'dan yana kararlı mücadele vermesi.
2. Makedonya'daki Bulgar, Sırp ve Yunan propagandasının önlenmesi.
3. İslav Makedon dili üzerine okulların açılması.
4. Ohri'de bağımsız Makedon Kilisesinin sağlanması.
5. Millî bilinç, yani İslav Makedonların bölünmez bir ulus oldukları bilincinin özgür yayılımı.

Türkiye yönetimi, Osmanlı İmparatorluğunun muhafaza edilmesi uğruna kültürel önlemlerle, ister Makedonya'da ister onun dışında olsun, şimdi binlerce taraftarı olan bu propagandanın yaygınlaşmasına destek olmalıdır.

6. Makedonya aydınları insancılık, insan onuru ve vatan sevgisi uğruna, Bulgar, Sırp ve Yunan pazarında bilinç ve şerefimiz ile yapılan utançtırıcı ticarete her zaman için "dur" demelidirler.

7. Makedonya geniş iç özyönetime sahip olmalı⁵⁷.

Maalesef Balkan Monarşileri Türkiye'ye karşı savaşmak için birleşerek, Makedon topraklarını ve Makedon ulusunun ezeli bütünlüğünü bozdular. Dolayısıyla, Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarını parçalamaya kalkışarak, İkinci Balkan savaşını kışkırttılar. Bükreş Barış Anlaşması ise bölünen Makedonya'nın kaderine damga vurdu. Şunun da belirtilmesi önemlidir: "geç olsa dahi Londra Barış Konferansında Türkiye'nin temsilcisi, Makedonya'ya bağımsızlığın verilmesi sorusunu ortaya atmıştır. Ancak Türkiye ile yürütülen savaşta galip gelen taraflar, bu teklifi reddetmişlerdir."

Makedon kurtuluş süreci ve özellikle S. Petersburg'ta kurulan Makedon Bilim ve Edebiyat Dostluk'unun resmî Türkiye karşısındaki tutumuna yapılan bu bakışın, XX. yüzyılın ilk on yılında Türk-Makedon ilişkilerinin yeni arşiv araştırmaları doğrultusunda Türk Tarih bilimini teşvik etmesi bakımından mütevazı bir katkı sunacağına inanıyorum.

⁵⁷ *Grajdantin*, no.37. St.Peterburg, 16.IX.1912, ss. 3-5.